

3 · 4

31 / 1983

***Slovenský
národopis***

Na obálke: 1. strana: Matka s dieťaťom. Lučivná, o. Poprad. Foto J. Nový, 1959,
Archív NÚ SAV

4. strana: Rodina. Detail z tabulovej maľby Majstra Pavla z Levoče. Levoča, okolo r. 1520. Tento, ako aj ostatné historicky staršie obrazové doklady, sú z pripravovanej práce PhDr. Sone Kovačevičovej, CSc. o ikonografických materiáloch dokladajúcich život ľudu na Slovensku od VIII. do XVIII. storočia.

Obrazový dokumentárny materiál v čísle poukazuje na historické korene a vývin tradícií rodinného života a spolunažívania, ktorého jednotlivé elementy a zložky pretrvávajú dodnes.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Viera Gašparíková

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Adam Pranda, Antonín Robek

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ÚLOHA RODINY V ETNOKULTÚRNYCH PROCESOCH V PODMIENKACH SOCIALIZMU

- Úvod (Božena Filová) 344
- Filová, B. (ČSSR): Súčasná rodina ako miesto pôsobenia tradícií spôsobu života 350
- Drobiževová, L. M. (ZSSR): Etnosociologické štúdium rodiny v ZSSR a možnosti porovnávacích výskumov 361
- Todorov, D. (BLR): Obsah, štruktúra a intenzita kultúrneho využitia súčasnej bulharskej rodiny 367
- Biernacka, M. (PLR): Rodinné vzťahy a väzby v dedinskej spoločnosti — tradície a premeny 377
- Morvayová, J. (MLR): Premeny rodinných sviatkov v období socializmu 386
- Griepentrogová, G. (NDR): K niektorým zmenám v partnerských vzťahoch v manželstvách a rodinách pracovne aktívneho obyvateľstva magdeburskej oblasti medzi rokmi 1900 až 1960 399
- Radovanovičová, M. (SFRJ): Podstatné znaky súčasných procesov premien v dedinskej rodine v Srbsku (Etnologický aspekt) 407
- Ždanková, T. A. (ZSSR): Štúdium zmien v tradičnej štruktúre rodiny u národov Strednej Ázie v podmienkach socializmu 414
- Makavejevová, L. (BLR): Etnosociálne aspekty rozvoja súčasných manželských a rodinných vzťahov 427
- Kašubová, M. S. (ZSSR): Tradície a inovácie vo vnútorodinných vzťahoch u národov Juhoslávie 435
- Szyferová, A. (PLR): Procesy premien kultúrnej tradície v miešaných manželstvách na území severného Poľska 445
- Antonić, D. (SFRJ): Autorita starešinu v tradičnej a súčasnej rodine 454
- Divacová, Z. (SFRJ): Súčasná transformácia úloh členov rodiny v obradoch 459
- Provazník, D. (ČSSR): Teoreticko-metodologické problémy výskumu rodiny (Sociologické hľadisko) 466
- Malá, E. (ČSSR): Vplyv kultúrnej orientácie rodiny na kultúrny vývoj detí (Sociologická analýza diferencovaných typov rodín) 479
- Robek, A. (ČSSR): Integrační a desintegrační tendence malé etnické skupiny 487
- Heroldová, I. (ČSSR): Predávaní etnokultúrnych informácií v etnicky homogenných a etnicky heterogenných rodinách 494
- Pranda, A. (ČSSR): Základné činitele procesu prenášania etnokultúrnych tradícií 501
- Kandert, J. (ČSSR): Štruktúra rodiny a tradície 517
- Salner, P. (ČSSR): K postaveniu osôb v dôchodkovom veku v súčasnej vidieckej rodine 524
- Ratica, D. (ČSSR): Rodinná výchova ako forma intergeneračného prenosu etnokultúrnych tradícií 534
- Čukan, J. (ČSSR): K problematike rodinného života baníckej dediny v kapitalizme a v socializme 541
- Štibrányiová, T. (ČSSR): Neúplné rodiny ako problém etnografického štúdia 552
- Rychlíková, M. (ČSSR): K niektorým problémom postavenia ženy v dôchodkovom veku v dedinskej ro-

dine	557	C. Zálešák: Folklórne hnutie na Slovensku (Milan Leščák)	648
Sigmundová, M. (ČSSR): K otázke tradície jedného dieťaťa v rodine	561	Umění a řemesla (Viera Feglová)	649
Stoličná, R. (ČSSR): Vplyv rodiny na udržiavanie tradičných prvkov v stravovaní	569	Kniha o Faustovi (Zora Vanovičová)	650
Profantová, Z. (ČSSR): Antitéza — funkčný prostriedok vyjadrenia patriarchálno-rodinných vzťahov v slovenských prísloviach	575	P. Horák: Struktura a dějiny. Ke kritice filosofického strukturalismu ve Francii (Rasta Stoličná)	651
Kočiš, F. (ČSSR): Kultúra jazykového prejavu v rodine	582	Sozialkultur der Familie (Peter Salner)	652
Gašparíková, V. (ČSSR): Rodina a rozprávačská tradícia	588	Nestelberg (Ema Drábiková)	654
Kiliánová, G. (ČSSR): Význam medzigeneračných vzťahov pre transmisiu ľudovej prózy na Kysuciach	593	Staryj Peterburg (Adam Pranda)	656
Krekovičová, E. (ČSSR): Miesto rodiny v mechanizme fungovania a transmisie piesní v dedinskom prostredí	601	The Future of pastoral Peoples (Peter Podolák)	658
		Geschichte der deutschen Volksdichtung (Mária Kosová)	660
		Truhen und Kästchen (Eva Večerková)	661
		OBSAH 31. ROČNÍKA	663
		СОДЕРЖАНИЕ	
ROZHLADY		РОЛЬ СЕМЬИ В ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ПРОЦЕССАХ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛИЗМА	
Pozdrav Michalovi Markušovi k sedemdesiatke (Adam Pranda)	607	Введение (Божена Филова) :	344
Vývoj záujmu o etnografický výskum rodiny a jeho súčasné tendencie v západnej etnografii (Viera Urbančová)	611	Филова, Божена (ЧССР): Современная семья как место воздействия традиций образа жизни	350
K otázke etnokultúrneho charakteru súčasnej rodiny v západnej Afrike (Juraj Vámoš)	617	Дробижева, Л. М. (СССР): Этносоциологическое изучение семьи в СССР и возможности сравнительных исследований	361
Medzinárodná konferencia MKKKB v Szentendre (Ján Botík)	619	Тодоров, Д. (Булгария): Содержание, структура и интенсивность культурного потребления в современной болгарской семье	367
Pracovný seminár o etnických procesoch (Magdaléna Paríková)	625	Биернацка, М. (Польша): Семейные отношения в деревенском обществе — традиция и перемены	377
Činnosť Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV v roku 1982 (Peter Salner)	628	Морван, Й. (Венгрия): Перемены семейных праздников в период социализма	386
RECENZIE A REFERÁTY		Грипентрог, Г. (ДДР): К некоторым изменениям в партнерских отношениях в браке и семье активного трудового населения деревень Магдебургской области в период 1900—1960 гг.	399
Socializace vesnice a proměny lidové kultury (Adam Pranda)	632	Радованович, М. (Югославия): Существенные знаки современных процессов изменений в деревенской семье в Сербии	407
R. Jeřábek a kol.: Proměny jihomoravské vesnice (Ján Podolák)	634	Жданко, Т. А. (СССР): Изучение изменений традиционной структуры семьи у народов Средней Азии в условиях социализма	414
Stratigraphische Probleme der Volksmusik in den Karpaten und auf dem Balkan (Soňa Burlasová)	637	Макавеева, Л. (Булгария): Этносоциальные аспекты развития современных супружеско-семейных отношений	427
Opera ethnologica 8. ČSAV — Etnografický atlas I. (Peter Slavkovský)	639		
J. Podolák: Tradičné ovčiarstvo na Slovensku (Viera Urbančová)	640		
V. Nosálová: Slovenský ľudový odev (Viera Urbančová)	642		
J. Paličková-Pátková: Ľudové kožušníctvo na Slovensku (Viera Urbančová)	644		
M. Komorovská: Slovenské črπάky (Jarmila Paličková - Pátková)	647		

Кашуба, М. С. (СССР): Традиции и инновации во внутрисемейных отношениях у народов Югославии	435
Шифер, А. (Польша): Перемены культурной традиции в смешанных браках в северных областях Польши	445
Антониц, Д. (Югославия): Авторитет старейшины в традиционной и современной семье	454
Дивац, З. (Югославия): Современные трансформации ролей членов семьи в обрядах	459
Провазник, Д. (ЧССР): Теоретико-методологические проблемы семьи в ЧССР	466
Мала, Э. (ЧССР): Влияние культурной ориентации семьи на культурное развитие детей	479
Робек, А. (ЧССР): Тенденции интеграции и десинтеграции небольшой этнической группы	487
Херолдова, И. (ЧССР): Передача этнокультурной информации в этнически однородных и этнически неоднородных семьях	494
Пранда, А. (ЧССР): Основные факторы процесса передачи этнокультурных традиций	501
Кандерт, И. (ЧССР): Структура семьи и традиция	517
Салнер, П. (ЧССР): К положению лиц пенсионного возраста в современной словацкой деревенской семье	524
Ратица, Д. (ЧССР): Семейное воспитание как форма межпоколенной передачи этнокультурной информации	534
Чукан, Я. (ЧССР): К проблематике семейной жизни шахтерской деревни при капитализме и при социализме	541
Штибрани, Т. (ЧССР): Неполные семьи как проблема этнографического изучения	552
Рихликова, М. (ЧССР): Положение женщины пенсионного возраста в семье в начале 80-х годов 20-го века	557
Сигмундова, М. (ЧССР): К вопросу традиции системы одного ребенка в семье	561
Столична, Р. (ЧССР): Влияние семьи на сохранение традиционных элементов в питании	569
Профантова, З. (ЧССР): Антитеза — функциональное средство выражения патриархально-семейных отношений в словацких пословицах	575
Кочиш, Ф. (ЧССР): Культура языкового проявления в семье	582
Гашпарикова, В. (ЧССР): Семья и рассказчицкая традиция	588

Киллианова, Г. (ЧССР): Значение межпоколенных отношений для трансмиссии народной прозы на Кисуцах	593
Крековичова, Э. (ЧССР): Место семьи в механизме функционирования и трансмиссии песни в деревенской среде	601

ОБЗОРЫ

Юбилей Д-ра Михала Маркуша, канд. наук (Адам Пранда)	607
Развитие интереса к этнографическому исследованию семьи и его современные тенденции в западной этнографии (Вера Урбанцова)	611
К вопросу этнокультурного характера современной семьи западной Африки (Юрай Вamoши)	617
Международная конференция МКККБ в Сентендре (Ян Ботик)	619
Рабочий семинар о этнических процессах (Магдалена Парикова)	625
Деятельность Словацкого этнографического общества САН в 1982 г. (Петер Салнер)	628

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

СОДЕРЖАНИЕ ЖУРНАЛА ЗА 31-й ГОД ИЗДАНИЯ

INHALT

DIE AUFGABE DER FAMILIE IN DEN ETHNOKULTURELLEN PROZESSEN IN DEN BEDINGUNGEN IN SOZIALISMUS	
Einleitung (B. Filová)	344
Filová, Božena (ČSSR): Die gegenwärtige Familie als Wirkungsort der Traditionen der Lebensweise	350
Drobiževa, L. M. (UdSSR): Ethno-soziologisches Studium der Familie in der UdSSR und die Möglichkeiten der komparativen Forschungen	361
Todorov, D. (Bulgarien): Inhalt, Struktur und Intensität des Kulturverbrauches in der heutigen bulgarischen Familie	367
Biernacka, M. (Polen): Familienbeziehungen in der Dorfgemeinschaft	377
Morvay, J. (Ungarn): Die Wandlungen der Familienfeiertage in der Epoche des Sozialismus	386
Griepentrog, G. (DDR): Zu einigen Veränderungen der Partnerbeziehun-	

gen in den Ehen und Familien der werkstätigen Dorfbevölkerung der Magdeburger Börde zwischen 1900 und 1960	399	sion ethnokultureller Informationen zwischen den Generationen	534
Radovanović, M. (Yugoslawien): Wesentliche Merkmale der gegen- wärtigen Veränderungsprozesse in der dörflichen Familie in Serbien .	407	Čukan, J. (ČSSR): Zur Problematik des Familienlebens in den Bergen- arbeiterdörfern im Kapitalismus und im Sozialismus	541
Ždanko, T. A. (UdSSR): Studium der Veränderungen in der traditionellen Familienstruktur der Völker in der Mittleren Asien in der sozialistischen Bedingungen	414	Štibrányiová, T. (ČSSR): Die un- vollständigen Familien als Problem des ethnographischen Studiums . .	552
Makaveeva, L. (Bulgarien): Ethno- soziale Aspekte in der Entwicklung der heutigen Ehe- und Familienbe- ziehungen	427	Rychlíková, M. (ČSSR): Die Stel- lung der Frau im Rentenalter in der Familie zu Beginn der achziger Jahre des 20. Jahrhunderts	557
Kašuba, M. S. (UdSSR): Traditionen und Innovationen in den Interfami- lienbeziehungen der Völker Yugosla- wiens	435	Sigmundová, M. (ČSSR): Zur Fra- ge des Einkindsystems in der Fami- lie	561
Szyfer, A. (Polen): Die Veränderun- gen in der Volkskultur und das Wir- ken der Tradition in den Mischehen in den nördlichen Gebieten Polens .	445	Stoličná, R. (ČSSR): Die Einfluss der Familie auf die Beibehaltung traditioneller Elemente in der Bekös- tigung	569
Antonić, D. (Yugoslawien): Die Autorität des Stammesältesten in der traditionellen und in der heutigen Familie	454	Profantová, Z. (ČSSR): Die Anti- these — ein funktionelles Mittel patri- archale Familienbeziehungen in den slowakischen Sprichwörtern aus- zudrücken	575
Divac, Z. (Yugoslawien): Die derzei- tigen Veränderungen in den Rollen der Familienglieder bei den Zeremonien in der Familie	459	Kočiš, F. (ČSSR): Die Kultur der sprachlichen Äusserungen in der Fami- lie	582
Provazník, D. (ČSSR): Theore- tisch-methodologische Probleme bei der Erforschung der Familie in der ČSSR	466	Gašparíková, V. (ČSSR): Die Fami- lie und die Erzähltradition	588
Malá, E. (ČSSR): Der Einfluss der kul- turellen Orientierung der Familie auf die Kulturentwicklung der Kin- der	479	Kiliánová, G. (ČSSR): Die Bedeu- tung der Beziehungen zwischen den Generationen für die Transmission der volkstümlichen Prosa im Kysuce- Gebiet	593
Robek, A. (ČSSR): Integrations- und Desintegrationstendenzen einer klei- ner ethnischen Gruppe	487	Krekovičová, E. (ČSSR): Die Stel- lung der Familie im Mechanismus der Funktion und Transmission der Volkslieder in der dörflichen Um- welt	601
Heroldová, I. (ČSSR): Die Übergabe ethnokultureller Informationen in ethnisch homogenen und ethnisch he- terogenen Familien	494	RUNDSCHAU	
Pranda, A. (ČSSR): Grundlegende Faktoren des Prozesses der Trans- mission ethnokulturellen Traditio- nen	501	Gruss für PhDr. Michal Markuš, CSc. zum 70. Geburtstag (Adam Pranda)	607
Kandert, J. (ČSSR): Die Struktur der Familie und die Tradition	517	Entwicklung des Interesses für die eth- nographische Forschung der Familie und ihre gegenwärtige Tendenzen in der westlichen Ethnographie (Viera Urbanová)	611
Salner, P. (ČSSR): Die Position der Personen im Rentenalter in der heuti- gen slowakischen ländlichen Fami- lie	524	Zur Frage des ethnokulturellen Cha- racters der gegenwärtigen Familie in Westafrika (Juraaj Vámoš) . . .	617
Ratica, D. (ČSSR): Die Erziehung in der Familie als Form der Transmis-		Internationale Konferenz IKKKB in Szentendre (Ján Botík)	619
		Arbeitsseminar über die ethnischen Prozesse (Magdaléna Paríková) .	625
		Tätigkeit der Slowakischen ethnogra- phischen Gesellschaft bei der Slowa-	

kischen Akademie der Wissenschaften im Jahre 1982 (Peter Salner) . 628

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ROLE OF THE FAMILY IN ETHNO-CULTURAL PROCESSES UNDER THE CONDITIONS OF SOCIALISM

Introduction (Božena Filová)	344
Filová, Božena (Czechoslovakia): The present day family as the place of activity of the traditions charac- terizing the way of life	350
Drobiževa, L. M. (USSR): The eth- nosociological study of the family in the USSR and the possibilities of comparative researches	361
Todorov, D. (Bulgaria): The content, structure and intensity of the present Bulgarian family	367
Biernacka, M. (Poland): The family relationships in the rural communi- ty — traditions and transformations	377
Morvay, J. (Hungary): The transfor- mations of family holidays in the pe- riod of socialism	386
Griepentrog, G. (GDR): On some changes affecting the relationships of partners in marriages and families of the population of Magdeburg region actively involved in the working pro- cess of a small ethnical group	399
Radovanović, M. (Yugoslavia): The fundamental features of the re- cent transformation processes in the village family in Serbia	407
Ždanko, T. A. (USSR): The investi- gation of changes in the traditional family structure in the Middle Asia nations under socialism	414
Makaveeva, L. (Bulgaria): The eth- nosocial aspects in the development of the present day matrimonial and family relationships	427
Kašuba, M. S. (USSR): Traditions and innovations in the intrafamily re- lationships of Yugoslavia nations	435
Szyfer, A. (Poland): The transforma- tions of folk culture and acting of traditions in the mixed families of the northern regions of Poland	445
Antonić, D. (Yugoslavia): The authority of the senior in the tradi- tional and present day family	454
Divac, Z.: (Yugoslavia): The present- day transformations concerning the	

tasks of the family members in ce- remonies	459
Provazník, D. (Czechoslovakia): Theoretical and methodological prob- lems of the family research	466
Malá, E. (Czechoslovakia): The in- fluence of cultural orientation of the family on cultural development of the children	479
Robek, A. (Czechoslovakia): The in- tegration and disintegration tenden- cies of a small ethnical group	487
Heroldová, I. (Czechoslovakia): The transmission of ethnocultural infor- mation in ethnically homogenous and heterogenous families	494
Pranda, A. (Czechoslovakia): The ba- sic factors representing the process of transmitting the ethnocultural tra- ditions	501
Kandert, J. (Czechoslovakia): The structure of family and the tradition	517
Salner, P. (Czechoslovakia): On the status of persons at the retirement age in the present day village family	524
Ratica, D. (Czechoslovakia): The fa- mily upbringing as a form of inter- generation transmission of the eth- nocultural traditions	534
Čukan, J. (Czechoslovakia): On the problems related to the family life of miner's village in capitalism and so- cialism	541
Štibrányiová, T. (Czechoslovakia): Incomplete families as a problem of ethnographical study	552
Rychlíková, M. (Czechoslovakia): On some problems concerning the po- sition of women of retirement age in the village family	557
Sigmundová, M. (Czechoslovakia): To the question dealing with the tra- dition of a single child in family	561
Stoličná, R. (Czechoslovakia): The family influence on preserving the traditional elements in food	569
Profantová, Z. (Czechoslovakia): Antithesis — a functional means of expressing the patriarchal—family relationships in Slovak proverbs	575
Kočiš, F. (Czechoslovakia): The cul- ture of speech utterance in the fa- mily	582
Gašparíková, V. (Czechoslovakia): The family and the tradition of sto- ry-teller	588
Kiliánová, G. (Czechoslovakia): The significance of the intergeneration re- lations for the transmission of folk prose in Kysuce region	593

Krekovičová, E. (Czechoslovakia):
 The position of family in the mechanism of functioning and transmission of songs in the village environment .

601

COMMENTARY

The jubilee of Ph. D. Michal Markuš (Adam Pranda)
 The development of interest in ethnographical family research and its presents day trends in western ethnography (Viera Urbancová)

607

611

Ethnocultural character of the present day family in West Africa (Juraj Vámoš)
 International conference IKKKB in Szentendre (Ján Botík)
 Working seminar on ethnic processes (Magdaléna Paríková)
 Activity of the Slovak Ethnographic Society at the Slovak Academy of Sciences in 1982 (Peter Salner)

617

619

625

628

BOOKREVIEWS AND REPORTS

CONTENTS OF THE 31TH VOLUME

RODINNÁ VÝCHOVA AKO FORMA INTERGENERAČNÉHO PRENOSU ETNOKULTÚRNYCH INFORMÁCIÍ

DUŠAN RATICA

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Recentné výsledky bádania sociálnych vied nám jasne ukazujú, že akákoľvek snaha o interpretáciu ontogenézy človeka či kultúrneho vývinu spoločností, ktorá obchádza, resp. eliminuje význam a pôsobenie rodiny v tomto procese, je v svojej podstate jednostranná a neadekvátne požiadavkám dnešného výskumu sociálnej reality. Na druhej strane však nielen z požiadavky dialektickej jednoty protikladov, ale aj z reálneho kontextu vyplýva nevyhnutnosť skúmania tejto základnej biosociálnej a kultúrnej jednotky v celej šírke jej interakcií s taxonomicky vyššími sociálnymi jednotkami.

Zo všeobecného vzťahového radu individuum — rodina — spoločnosť — kultúra bude pre etnografiu relevantná špecifikácia individuum — rodina — lokálne (príp. etnické) spoločenstvo — ľudová (príp. etnická) kultúra.¹ Jedným z významných mediátorov, sprostredkujúcich diferencované väzby medzi jednotlivými prvkami uvedeného radu, je práve etnokultúrna informácia, zabezpečujúca „každému etnosu charakteristické styky vo sfére kultúry... Najdôležitejšou sociálnou bunkou, v rámci ktorej sa táto transmisia uskutočňuje, v triednych spoločnostiach je... obyčajne rodina...“²

V rámci rodinného prostredia preva-

žujú priame osobné kontakty jednotlivých generácií a prebieha primárna socializácia jednotlivca; no túto základnú formu prenosu etnokultúrnych informácií, podmienenú bezprostredným stykom osôb, môžeme konštatovať aj v ďalšom procese socializácie, v pracovných a príležitostných stykoch generácií ap. Na rozdiel od sekundárnych foriem transmisie kultúry, ktorých podstatou je neosobný a inštitucionalizovaný styk osôb (literatúra, masmédiá, do istej miery školská výuka, styky v zamestnaní a pod.), spočíva vyššia efektívnosť základných foriem transmisie v dôvernosti, výlučnosti a emocionálnosti interpersonálnych kontaktov a väzieb.

V našom príspevku sa zameriame práve na jednu zo základných foriem medzigeneračného prenosu etnokultúrnych informácií, na rodinnú výchovu v podmienkach lokálneho spoločenstva, ktorá predstavuje neoddeliteľnú súčasť existencie rodiny vôbec. Proces výchovy v neinštitucionalizovanom rodinnom prostredí sme sa z hľadiska potrieb etnografického štúdia pokúsili vymedziť ako dynamický systém interakcií objektu (objektov) a subjektov aktivity, vedúcej v najširšom slova zmysle k čistej alebo modifikovanej reprodukcii špecifických (ideálnych a reálnych) sociálnych a kultúrnych vzťahov a hodnôt,

ktorá prebieha jednak spontánne a jednak je riadená latentnou, či transparentnou cieľavedomosťou.³

Takto široko koncipovaný pojem výchovy sa nám prekrýva nielen z definičného, ale aj obsahového hľadiska s čiastočne synonymickými pojmami socializácie a enkulturácie. Nejde tu však o náhodné prekrývanie, ale o reálnu vnútornú konceptuálnu súvislosť. Zatiaľ čo enkulturácia vyjadruje preberanie kultúrnych tradícií jednotlivcom, jeho „vrastanie“ do kultúry určitého spoločenstva, zdôrazňuje používanější pojem socializácie práve spoločenskú inkorporáciu individua do sociálnej štruktúry, jeho premenu z biologickej bytosti v bytosť spoločenskú, po celý život trvajúce sociálne učenie. Je to „celý komplex procesov, ktorými sa osoba stáva členom spoločnostnej komunity a status členstva si udržuje. Vzhľadom k tomu, že osobnosť je organizáciou chovania (a treba dodať aj prežívania — pozn. autora), ktorú sa jedinec naučil, je proces socializácie vždy rozhodujúcim pre jej formovanie a fungovanie“.⁴

Na tomto mieste treba poznamenať, že je to práve prvok učenia, ktorý spája obsah oboch uvedených pojmov s procesom výchovy v rodine. Zatiaľ čo však v predchádzajúcich prípadoch je konečnou rozhodujúcou totalitou spoločenstvo ako celok, plní túto funkciu v prípade výchovy rodina, ktorá síce výchovou prenáša celospoločensky platný normatívny systém, no nie bezo zvyšku a nie bez individuálnej modifikácie.

Zamerajme teraz svoju pozornosť na to, ako spolu súvisí rodinná výchova a transmisia etnokultúrnych informácií. Ako sme už uviedli, prenos kultúry sa realizuje buď bezprostrednými stykmi osôb, alebo sekundárne, pomocou „odloženej“, neosobnej, resp. inštitucionalizovanej komunikácie. Kvantitatívne tak prenos kultúry v rámci rodinnej výchovy predstavuje len časť celkovej transmisie, pričom, ako ukazujú psychologické

výskumy tejto oblasti, kvalitatívne a funkčne (v pomere k osobnosti) časť nenahraditeľnú a nezastupiteľnú. Na druhej strane môžeme vo výchove konštatovať prvky, ktoré síce súvisia s kultúrou individua, ale nie (alebo len sprostredkovane) s kultúrou spoločenstva: sú to predovšetkým prvky súvisiace s potrebou systematizovať uspokojovanie univerzálnych fyziologických potrieb, ďalej odovzdávanie špecifickej konfigurácie v oblasti názorov, postojov, etických a estetických hodnotení, prenos špecifických zručností, temperamentu a pod., ktoré sú napriek niektorým spoločným tendenciám predsa len individuálne variabilné. Preto môžeme vzťah rodinnej výchovy a prenosu etnokultúrnych informácií vyjadriť ako čiastočné obsahové prelinanie.

Pokúsme sa teraz na niektorých príkladoch konkretizovať a špecifikovať obsahovú a formálnu stránku prenosu kultúrnych informácií prostredníctvom rodinnej výchovy v rámci tradičného lokálneho spoločenstva.⁵ Ako pomocné klasifikačné hľadisko nám aj tu môže poslúžiť delenie na materiálnu, duchovnú, príp. umeleckú zložku ľudovej kultúry. Prvá zložka, ktorú možno tiež nazvať technicko-technologickou sférou kultúrnej aktivity, je v rámci ľudovej kultúry neodlučne spojená s pracovným procesom.

Práca vo vedomí členov tradičného spoločenstva nefigurovala len ako nevyhnutná podmienka existencie, ale spĺňala tiež seberealizačné potreby jednotlivca, bola často vysoko morálne hodnotená a v prípade jej nekvality ostro a otvorene kritizovaná. Význam, aký bol práci pripisovaný, dobre dokumentuje zapájanie detí do pracovného procesu v rámci rodiny, ktorá bola v minulosti nielen spotrebnou, ale do veľkej miery aj výrobnou jednotkou. Hlavným princípom výchovného pôsobenia tu bolo, aby dieťa vykonávalo prácu primeranú jeho fyzickej vyspelosti, a zároveň aby

práca bola prevedená svedomito a dôsledne. Zapájanie detí do pracovného procesu sa dialo postupne a nenásilne — v predškolskom veku to bolo najmä individuálne alebo kolektívne pasenie husí a drobná pomoc v domácnosti. V období školskej dochádzky sa repertoár detských povinností značne rozšíril a obsahoval už takmer všetky druhy prác (starostlivosť o dobytok, vodenie statku pri orbe, pomoc v žatve, pri zbere ovocia, zemiakov a iných plodín, okopávanie, nosenie dreva z hory; u dievčat pradenie, pomoc pri tkaní, vyšívanie, starostlivosť o domácnosť a pod.) okrem ťažších poľných prác, z ktorých okolo dvanásteho roku prichádzalo do úvahy oranie, a okolo štrnásteho-pätnásteho roku kosenie.

Za podstatu medzigeneračne prenášanej kultúrnej informácie tu považujeme súbor predstáv a pravidiel, podľa ktorých sa riadilo zapájanie dieťaťa do pracovného procesu, ako aj súhrn očakávaných pracovných výkonov dieťaťa. Je evidentné, že tieto pravidlá nevznikajú u každej generácie vždy odznovu, ako reakcia na konkrétne prírodné, fyziologické a iné podmienky, ale že sú ako tradícia prenášané a modifikované na konkrétnu situáciu. Predpokladáme, že základné momenty predstavy o vzťahu dieťaťa k práci charakteristicky variujú so zmenou sociálneho a kultúrneho prostredia.

V prípade prenosu pracovných návykov a techník v prostredí rodiny treba sa zmeniť aj o transmisii samotných „technologických“ pravidiel, ktorá sa diala jednak verbálnymi návodmi (platila tu prevažne jasná pohlavná diferenciácia, tzn. otec „zaúčal“ do špecifických úloh syna a matka dcéru), a jednak prebiehala celkom spontánne. Súvisí s tým aj skutočnosť, že veľké percento informátorov nedokáže konkrétne popísať spôsob, akým sa určitú činnosť naučili, resp. akým spôsobom naučili túto činnosť svojich potomkov.

Pri interpretácii tejto spontánnej zložky rodinnej výchovy treba vychádzať z psychologických mechanizmov imitácie a identifikácie, pričom vzormi týchto aktivít sú v našom prípade predovšetkým rodičia a starší súrodenci dieťaťa, ktorí „predstavujú dieťaťu modely úspešného chovania, nevyhnutného riešenia jeho vlastných problémov“.⁶ Pod imitáciou sa rozumie „chovanie, prežívanie, postoje a stavy napodobujúceho, stimulované správaním sa modelu a aproximujúce k nemu. Zatiaľ čo pri imitácii ide o reprodukciu chovania modelu imitátorom, pri identifikácii je vnímaný svojráz objektu asimilovaný identifikujúcou sa osobou“.⁷

Pochopenie uvedených psychologických zákonitostí, ktoré prebiehajú v rámci socializácie osobnosti, nám osvetľuje cesty a formy prenosu etnokultúrnej informácie výchovou všade tam, kde chýbajú možnosti zistenia verbálizácie, či inej formy uvedomenia si reálnych procesov ich nositeľmi. Platí to podľa nášho názoru rovnako o všetkých vyčleniteľných zložkách štruktúry transmisie ľudovej kultúry.

Jedným z významných „vnútorných“ regulátorov správania sa členov lokálneho spoločenstva a zároveň dôležitou súčasťou duchovnej kultúry ľudu, bola, a v súčasnosti zostáva, morálka. Súhrn morálnych pravidiel, ktorými sa v bežnom živote riadili ľudové vrstvy mal oproti iným sociálnym skupinám špecifické prvky dialektickej povahy (napr. diferencované vzťahy k predstaviteľom iných lokálnych spoločenstiev, ďalej odlišné morálne hodnotenia v prípade iných spoločenských vrstiev, ako to dobre dokumentuje tzv. zbojnícka tematika, alebo paradoxné kombinácie prísnosti a laxnosti niektorých morálnych súdov a pod.). Nás však v prvom rade bude zaujímať etika ako predmet transmisie v rámci rodinnej výchovy. Pri jej výskume sa signálnym pojmom stali želané vlastnosti detí, nakoľko v myslení

informátorov zväčša neexistuje morálka ako ucelený verbalizovaný systém, ale ako operatívne pravidlá správania v konkrétnom situačnom kontexte.

I keď je z viacerých dôvodov nemožné stanoviť jednoznačnú hierarchiu v celkovej skladbe želaných vlastností detí, predsa medzi najdôležitejšími morálnymi vlastnosťami uvádzali informátori pracovitosť a čestnosť. Prvá z nich sa mala v minulosti prejavovať najmä v oblasti manuálnej práce, hoci dnes sa dôraz už presúva do sféry školských výsledkov. Čestnosť sa zvyčajne konkretizuje ako pravdivosť, ako opak klamstva, neúprimnosti, krádeže a pod. Medzigeneračný prenos týchto všeobecne uznávaných morálnych požiadaviek sa v rámci rodinnej výchovy realizoval najmä tak, že negatívne prejavy správania detí rodičia (príp. starí rodičia, alebo iné vychovávajúce osoby) bezprostredne trestali — existencia špeciálnych „poučovaní“ v zmysle zvláštnych morálnych dôvodení a príkladov nemala všeobecnú platnosť a bola individuálne variabilná. Pri morálnej výchove mladšej generácie sa v minulosti počítalo so samozrejmom pomocou zo strany školskej výchovy, ako aj zo strany náboženskej morálky, ktorá najmä pre najstaršiu generáciu informátorov predstavuje neodmysliteľnú súčasť výchovného pôsobenia v etickej oblasti.

Reálne zhody a rozdiely medzi makro- a mikrosociálnou úrovňou transmisie etnokultúrnych informácií možno dobre sledovať práve pri komparácii identických a diferencovaných zložiek prenosu etických a etiketných noriem v rámci spoločenstva ako celku a v rámci rodiny. Na úrovni malého lokálneho spoločenstva zabezpečuje transmisiu a dodržiavanie týchto noriem tlak, označovaný v spoločenských vedách ako sociálna kontrola, a ktorý „označuje fakt, že osoba je vo svojej aktivite podmienená a obmedzovaná skupinami, komunitou a spoločnosťou, ktorej je členom“.⁸

Vari najvýraznejším atribútom sociálnej kontroly je možnosť použitia sankcií voči nekonformnému individu, ktoré sa pohybujú od odsúdenia verejnou mienkou, až po ignoráciu takéhoto človeka v osobnom kontakte. „Sila verejnej mienky je veľmi veľká vo všetkých malých spoločnostiach... v malých komunitách, kde každý každého pozná, a kde sa denne dá očakávať interakcia a vzájomná závislosť, nikdo ľahko neporušuje zvyk“.⁹ Sociálnej kontrole podlieha samozrejme tiež rodina ako celok. „Správanie dieťaťa sa odráža späť na rodičov a iných príbuzných. Ľudia sa všade zaujímajú o to, čo ich susedia povedia, a tento záujem poskytuje dôležitý motív výchovy a disciplinovania mladých“.¹⁰

Ale vo vnútorodinnom živote, v ktorom sa kontrolujú len členovia rodiny, sú prostriedky zabezpečujúce prenos a dodržiavanie jednotlivých etických a etiketných noriem predsa len odlišné: majú viac fyzický charakter, sú často bezprostredné, krátkodobejšie, operatívne a prispôbené veku vychovávaného (prejavuje sa to napr. v odlišnom trestaní či odmeňovaní predškolských detí, detí v období školskej dochádzky a mládenčov).

Zatiaľ čo na úrovni lokálneho spoločenstva možno pozitívnu motiváciu, „odmenu“ za dodržiavanie platného systému noriem charakterizovať ako pocit začlenenia, spolupatričnosti a ochrany jednotlivca, ktorý mu poskytuje skupina, bola odmena v rámci rodinnej výchovy v ľudovom prostredí celkom konkrétna a osobná a pohybovala sa od malých darčiek až k slovnej pochvale zo strany vychovávajúcich osôb. Princíp odmeny a trestu je prítomný na oboch úrovniach transmisie, má však vždy špecifický charakter.

Dôležitá je tiež obsahová diferenciacia medzi globálnym a rodinným prenosom morálnych a etiketných zásad. Nakoľko primárnou požiadavkou rodinnej výcho-

СЕМЕЙНОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ФОРМА МЕЖПОКОЛЕННОЙ ПЕРЕДАЧИ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ ИНФОРМАЦИИ

Резюме

Автор в статье ориентируется на семейное воспитание как одну из основных форм передачи этнокультурной информации. В аспекте как дефиниции, так и содержания понятие „воспитание“ перекрещивается с понятиями „социализация“ и „анкультурация“ — связующим элементом упомянутых явлений служит социальное обучение, дифференцирующим — различная социальная плоскость, на которой происходят в подавляющей мере отдельные процессы (для воспитания значима среда семьи, в социализации и анкультурации решающей социальной совокупностью служит общность как целое).

Семейное воспитание, для которого характерны непосредственность, неинституционализированные межличностные отношения, с количественной точки зрения представляет лишь часть общей трансмиссии культурной информации, но качественно (с точки зрения онтогенеза) часть незаменимую и невозместимую.

В рамках традиционной локальной общности в семейном воспитании проходила передача почти всех компонентов культуры: в случае технико-технологической сферы культурной активности, которая неотъемлемо связана с трудовым процессом, это было сохранение традиции совокупности представлений и правил, касающихся включения детей в трудовой процесс и совокупности ожидаемых трудовых результатов ребенка. Трансмиссия самих „технологических“ правил осуществлялась, с одной сто-

роны, словесными указаниями, а с другой стороны, происходила спонтанно, что автор интерпретирует психологическими механизмами имитации и идентификации — образцами этих деятельностей служили старшие братья и сестры и родители ребенка.

Передача культурной информации изучается автором и в области морали народных слоев, которая, по его мнению, не представляет собой цельной вербализированной системы, а является оперативными правилами поведения в контексте конкретной ситуации. В отличие от механизмов социального контроля, которые обеспечивают трансмиссию и соблюдение этических и эстетических норм на уровне общности, внутрисемейные средства, направленные на сохранение традиции в моральной области, все же являются иными: они приспособлены возрасту воспитываемого, имеют больше характер физический, оперативны и кратковременны.

В заключение автор подчеркивает, наряду с культурно рецепционной, и культурно продуктивную функцию семьи в рамках общности, которая вытекает из относительной автономности ее в рамках данной общности. Обоснование этнографических исследований семейного воспитания, или же этнографии детства вообще, автор видит, наряду с необходимостью детализации изучения семейной жизни, в возможности раскрытия конкретных механизмов, обеспечивающих трансмиссию этнокультурной информации на микросоциальном уровне.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 31, 1983, číslo 3—4

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. VIERA GAŠPARÍKOVÁ, CSc.

Tajomníčka redakcie
PhDr. Zora Vanovičová

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., doc. PhDr. Emília
Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová,
CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr.
Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek,
CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc.
PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr.
Viera Nosáľová, CSc., PhDr. Adam Pranda,
CSc., prof. PhDr. Antonín Robek, DrSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma
PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dičia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1983

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 31, 1983, № 3—4

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Вера
Гашпарикова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 31, 1983. Nr. 3—4. Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Viera Gašparíková

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 31, 1983, No. 3—4

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Viera Gašparíková

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Anné 31, 1983, No. 3—4

Paraît quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Viera Gašparíková

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

